

tasavvuf

İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi

Ankara 2004

İslâm'da Haset Kavramı

Nurettin TURGAY

Yard. Doç. Dr., Dicle Ü. İlähiyat Fakültesi

nurettinturgay@hotmail.com

Özet

[Nurettin Turgay, "İslâm'da Haset", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara 2004, Yıl 5, S. 12, ss. 73-96]

Arapça kökenli olan haset kavramı, çekememezlik anlamındadır. Haset, insanda bulunan psikolojik bir problem olarak yorumlanabilir. Cahiliye şiirinde kelime anlamı ile kullanılan bu kavram, Kur'an'ın nazil olması ile dini bir anlam kazandı. Haset kelimesi, Kur'an'da beş yerde geçmektedir. Bu ayetlerde bildirildiğine göre, İslâm inanç ve ahlakından uzak olan kişiler, daha çok müslümanlara haset ederler ve ellerindeki imkânların gitmesini isterler. Kur'an'da, çeşitli haset örneklerinden bahs edilmektedir. Haset, olumsuz düşünce ve isteklerden kaynaklanmaktadır. Onun olumsuzu olduğu gibi, olumlusu da vardır.

Hasedin çeşitli zararları olduğu için, ondan korunmamız gerekir.

Giriş

Kur'an-ı Kerimde insan, merkezi bir konumda yer almaktadır. Bu nedenle Kur'an'da insana ilişkin önemli vurgular yapılmaktadır. Kur'an'da insanın biyolojik yaratılışına dair anlatımlar yanında,¹ onun psikolojik yönü de ele alınmaktadır. Bir yandan ademoğlunu mükerrem bir varlık olarak gören Kur'an,² diğer yandan onda varolan zaafı da ortaya koymakta; zalim,³ nankör,⁴ cahil,⁵ ve cimri⁶ gibi olumsuz sıfatlarla da anmaktadır. Asıl hedefi insanı hidayete ulaştırmak olan Kur'an-ı Kerim,⁷ insana ait her türlü psikolojik hâli ortaya koymak suretiyle

1 Kur'an'da insanın biyolojik yaratılışını konu alan âyetler için bk: 22 Hac/5; 86 Tarık/5-7.

2 17 İsrâ/70.

3 33 Ahzab/72; 14 İbrahim/34.

4 14 İbrahim/34.

5 33 Ahzab/72.

6 17 İsrâ/100.

7 2 Bakara/2,185; 27 Neml/2.

onun, kendinde potansiyel olarak varolan olumsuz taraflarını terbiye etmesini istemektedir. Bir başka ifadeyle Kur'ân, insanı kendisine tanıtmaktadır. Zira o, önce kendisini tanıyacak ki, Rabb'ini de tanıyabilsin.

Haset, insan psikolojisine ait en önemli unsurlardan biridir. Şayet insan, kendinde varolan bu özelliğini bilirse, ilk bakışta olumsuz görünen bu duyguyu, aslında olumlu bir yöne kanalize ederek kendi lehine çevirebilir. O zaman haset duygusu, insanlar arasında olumsuz ve yıkıcı olmaktan çıkıp meşru bir rekabetin muharriki hâline gelerek, insanın bir çok alandaki ilerleme ve gelişiminin önünü açabilir. Bu makalemizde, insanın psikolojik yapısında potansiyel olarak yer alan haset kavramını, Kur'ân açısından tahlil etmeye çalışacağız.

Bu çalışmamızda, imkanlarımız dahilinde konu ile ilgili eski ve yeni eserlere ulaşmaya, konuyu tarayarak sade bir dil ve ilmi yorumlarla takdim etmeye çalıştık.

Haset kavramı, aynı zamanda tasavvufu da ilgilendirir. Dolayısıyla yer yer tasavvufu ilgili bazı kaynaklardan da bu kavramı incelemeye çalıştık. Ancak tasavvuf hakkında yazılan klasik ve çağdaş bazı eserlerde haset kavramına yer verilmediği görülmektedir.⁸

Bu makalemizde, girişten sonra hasedin tanımı, Kur'ân bağlamındaki yeri, Kur'ân'dan örneklerle zararları, sebepleri, dereceleri ve ondan korunma üzerinde durulmuştur. Ondandan sonra konu özetlenmiştir. En sonunda da bibliyografya-ya yer verilmiştir.

Hasedin Tanımı

Arapça kökenli bir kelime olan haset, "hasede" filinden türemiş bir isim olup, kıskançlık ve çekemezlik anlamındadır ve cahiliye şiirinde de bu anlamda kullanılmıştır.⁹ Muallaka şairlerinden Lebid b. Rabia (ö. 41/661)'nın şu beytindeki haset kelimesi, aynı anlamı ifade etmektedir:

وهم العشرة ان يبطنى حاسد
او ان يميل مع العد ولتامها

"Herhangi bir hasetçinin hasetten onları birbirlerine yardımdan alıkoymasına veya içlerinden bazı kişilerin düşman tarafına meyletmesine meydan vermemek için onlar, birbirlerine arka verip kenetlenmişlerdir."¹⁰

8 Bk. Necmüddin Kübra, *Tasavvufî Hayat*, hzl. Mustafa Kara, İstanbul 1980, s. 7; Mahir İz, *Tasavvuf*, İstanbul trs. s. 183 vd.; Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul 1999, ss. 7, 8; Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 1997, ss. 5-10; H. Kâmil Yılmaz, *İslâm Tasavvufu*, İstanbul 1996, s. 41 vd.; Mehmet Necmettin Bardakçı, *Tasavvuf*, Isparta 2000, ss. 3-6.

9 Cemaluddin Muhammed b. Mukerrem ibn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, "Hasede", Beyrut 1994, c. III, s. 148.

10 Ebu Abdillah el-Hüseyn b. Ahmed b. el-Hüseyn ez-Zevzeni, *Şerbu'l-Muallakati's-Seb'a*, Beyrut trs., s. 116.

Kavram olarak haset, herhangi bir kişinin, başkasının sahip olduğu maddi veya manevî imkanların kendisine intikal etmesi veya kıskanılan kişinin bu imkanlardan mahrum kalması yönündeki istek ve temennisi demektir.¹¹ Rağıp el-İsfahanî (ö. 502/1108) hasedi, bu istikamette gösterilen çaba ve gayret olarak da tanımlar.¹² Cürcanî (ö. 816/1413) ise hasedi, kısaca kıskanan kişinin, kıskanılan kişiye nimetin kendisine geçmesini istemesi şeklinde tanımlar.¹³

Haset kavramı, ileride anlamları üzerinde duracağımız âyetlerde¹⁴ de kıskanma gibi bir anlam sergilemektedir. Aslında kıskanma, bir anlamda haset kelimesinin karşılığıdır. Fakat kıskanma, Türkçe'de başka anlamlara da gelmektedir. Bu kelimenin bir anlamı da, namusa düşkün olmaktır. Bu açıdan kıskançlık, bir erkeğin namusuna düşkünlüğünden dolayı karısını sevmesinden ve onu başka erkeklerden kıskanması anlamına gelmektedir.¹⁵ Böyle bir duygu, meşru ölçüler dahilinde kaldıkça iyi bir şeydir. Fakat, başka herhangi bir insanın karısını, kocasını, çocuklarını, malını, servetini, ilmini, makamını ve benzeri maddi veya manevî değerlerini çekememek, normal bir kıskanma değil, bir hasettir. Bu kavram, başkasının elindeki nimete göz dikmek ve ondan gitmesini istemektir. O da çirkin bir şeydir. Arapça'da, kıskançlığın bu olumlu çeşidi 'ğayre(t)',¹⁶ olumsuz çeşidi de, makalemize konu olan "haset" kelimesi ile ifadelendirilmektedir.

Yukarıdaki bilgiler ışığında hasedi, kişinin, Allah'ın başkasına verdiği bazı maddi veya manevî nimetlere tahammül etmeyerek o nimetlerin yok olmasını veya kendisine geçmesini isteme duygusu olarak tanımlayabiliriz.

Haset kavramı hakkında bu bilgileri verdikten sonra, bu kavramın Kur'ân bağlamındaki yeri ve ondan sonra da konu ile ilgili diğer hususların üzerinde duracağız.

Kur'ân Bağlamında Haset Kavramı

Haset kelimesi, türevleriyle birlikte Kur'ân'da dört âyette ve birinde iki defa geçtiği için beş yerde geçmektedir.¹⁷ Şimdi bu âyetleri sırasıyla görelim:

1. *"Kitap eblinden çok kişi, gerçek kendilerine besbelli olduktan sonra, sırf içlerindeki hasetten (kıskançlıktan) dolayı, sizi imanınızdan sonra küfre dön-*

11 İsmail b. Hammad el-Cevherî, *es-Sıhab Tacu'l-Luğa ve Sıhabu'l-Arabiyye*, "Hasede", Beyrut 1984, c. II, s. 465; Muhammed b. Ya'kub el-Firuzabadi, *el-Kamusu'l-Mubit*, Mısır 1952, c. I, s. 298.

12 Huseyn b. Muhammed er-Rağıp el-İsfahani, *el-Müfredat*, "Hasede", İstanbul 1986, s. 169.

13 Ali b. Muhammed eş-Şerif el-Cürcanî, *Kitabu't-Ta'rifat*, Beyrut 1990, s. 92.

14 2 Bakara/109; 4 Nisa/54; 48 Fetih/15; 113 Felâk/1-5.

15 Paul Foulquite, *Pedagoji Sözlüğü*, trc. Cenap Karakaya, İstanbul 1994, s. 274.

16 Ahmed Nekarî, *Mevsuatü Mustalabatü Camii'l-Ulum*, Beyrut 1997, s. 649.

17 Muhammed Fuad Abdülbaki, *el-Mu'cemu'l-Mufebres li Kur'âni'l-Kerim*, Beyrut trs., s. 201.

Haset kelimesinin geçtiği âyetler: 2 Bakara/109; 4 Nisa/54; 48 Fetih/15; 113 Felâk/1-5.

dürmek isterler. Allah, emrini getirinceye kadar affedin, boş görün, şüphesiz Allah, her şeye gücü yetendir."¹⁸

Bu âyette, kitap ehlinde bazı kişilerin, içlerindeki kin, nefret ve kıskançlıktan ve dünyaya olan tutkularından dolayı, inanan insanlara karşı haset duygusu besledikleri anlatılmaktadır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki onları böyle davranmaya sevk eden şey, dinleri veya mukaddes kitapları değildir. Hâliyle hiçbir ilahi din ve hiçbir mukaddes kitap, fert ve toplum için korkunç bir tehlike olan hasedi tavsiye etmez. Nitekim klâsik¹⁹ ve çağdaş²⁰ birçok tefsir alimi de bu hususa işaret etmişlerdir. Kafirler, bu hasetleri sebebiyle inanan insanları inançlarından çevirmeye ve onları tekrar küfre götürmeye çalışmaktaydılar.²¹ Yoksa onlar Hz. Muhammed (s.)'i, kendi çocuklarını tanır gibi tanıyor ve onun doğruluğunu biliyorlardı.

2. "*Yoksa Allah'ın, lütfundan insanlara verdiği şeyler yüzünden onlara karşı haset mi besliyorlar (kıskanıyorlar mı)? Oysa biz, İbrahim soyuna da kitabı ve hikmeti verdik. Onlara büyük bir hükümranlık bahsettik.*"²²

Bu âyetin, bazı Yahudilerin haset ve kıskançlık duyguları ile davranmaları neticesinde nazil olduğu rivayet edilmektedir.²³ Bu âyette de kitap ehlinde ve özellikle Yahudilerden bazı kişilerin diğer insanlara karşı kin ve haset duygusu besledikleri ve bunun neticesinde helak olup gittikleri anlatılmaktadır.²⁴

Yukarıdaki âyetlerin ikisinde de, kitap ehlinde bazı kişilerin inanan insanlara karşı olan kinleri dile getirilmektedir. Onlar, Müslümanların taşıdıkları temiz inanç ve Allah'ın kendilerine verdiği çeşitli nimetlerden dolayı kıskanarak haset duygusunu beslemekte idiler.²⁵ Yukarıda da belirttiğimiz gibi, kitap ehlinde bazı kişilerin kalplerinde taşıdıkları bu haset duygusu, onların dinlerinden ve mukaddes kitaplarından kaynaklanmamaktadır. Aksine onlarda bulunan haset duygusu, kendi inanç sistemlerinden ve mukaddes kitaplarından uzaklaştıklarını göstermekteydi. Onların, hasetleri münasebetiyle Müslümanlara karşı besledikleri düşmanlıkları, Kur'an'ın başka âyetlerinde de dile getirilmektedir. Burada, bu âyetlerden ikisinin anlamı üzerinde duracağız:

18 2 Bakara/109.

19 Mahmud b. Ömer b. Muhammed b. Ahmed Carullah ez-Zamahşeri, *Tefsiri'l-Keşaf*, Mısır 1977, c. I, s. 86.

20 Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul trs. c. I, s. 220; *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, İstanbul 1995, c. I, s. 195.

21 Ebu Zekeriya Yahya b. Ziyad el-Ferra, *Maani'l-Kur'an*, thk. Ahmed Yusuf Necati ve Muhammed Ali en-Neccar, Mısır trs., c. I, s. 73.

22 4 Nisa/54.

23 el-Ferra, *Maani'l-Kur'an*, c. I, s. 273; Ebu İshak İbrahim es-Seri ez-Zeccac, *Maani'l-Kur'an ve İrabuhu*, thk. Abdulcelil Abduhu Çelebi, Beyrut 1988, c. II, s. 64; Abdulfettah el-Kadi, *Esbabu'n-Nuzul*, Kahire trs. s. 71.

24 Celâl Yıldırım, *Tefsiri Kur'an-ı Kerim Meali*, İzmir 1984, c. I, s. 177.

25 Mustafa Çağrı, "Haset", *TDVİA*, İstanbul 1997, c. XVI, s. 378.

a. "Yahudiler, 'Allah'ın eli bağıdır (Allah cimridir)', dediler. Kendi elleri bağlandı ve söyledikleri sözden dolayı lanetlendiler. Hayır, Allah'ın iki eli de açıktır, dilediği gibi verir. Ant olsun, Rabb'inden sana indirilen, onların çoğunun azgınlığını ve küfrünü artıracaktır. Biz onların aralarına, ta kıyamet gününe kadar düşmanlık ve kin atmışızdır. Ne zaman savaş için bir ateş yakmışlarsa, Allah onu söndürmüştür. Onlar, yeryüzünde bozgunculuğa koşarlar. Allah da bozguncuları sevmez."²⁶

Bu âyette haber verildiği gibi, bazı Yahudiler, hasetleri münasebetiyle, Allah'ın Hz. Muhammed (s.)'i peygamber olarak seçmesi ve ona Kur'ân'ı vahyetmesi neticesinde azgınlamışlar ve küfürleri artmıştır.

Yahudilerin Hz. Muhammed (s.)'e, İslâm dinine, tevhit inancına ve bu inancın mensuplarına olan düşmanlıkları, çok eskilere dayanmaktadır. Ebu Talib (ö. 620), bir şiirinde onların bu düşmanlıklarını şöyle dile getirmiştir:

حيرا فاخيرهم حديثا صادقا
عنه ورد معاثر الحساد

"Bir Yahudi bilgini, Hz. Muhammed (s.) hakkında doğru bilgiler vererek, bazı Yahudi cemaatlarının ona karşı besledikleri hasetlerini reddedip engelledi."²⁷

Bundan anlaşıldığına göre, Peygamberimiz henüz küçükken, onda bazı alametleri sezen bir kısım Yahudiler, haset ve kıskançlıkları sebebiyle ona zarar vermeye yeltenmişlerdir.

b. "İnsanlar içerisinde, inananlara en şiddetli düşman olarak Yahudileri ve Allah'a ortak koşanları bulursun. İnananlara sevgice en yakınları da, 'Biz Hıristiyan'ız' diyenleri bulursun. Çünkü onların içlerinde, keşişler ve rabipler vardır ve onlar büyüklük taslamazlar."²⁸

Bu âyette haber verildiği gibi bir kısım Yahudiler ve Allah'a ortak koşan müşrikler, İslâm dini ve mensupları için büyük düşmanlıklarda bulunmuşlardır. Onların bu düşmanlıklarını doğuran sebeplerin başında da, kalplerindeki haset, kıskançlık ve çekememezlik gelmektedir. Onların bu durumunu, taassup olarak da yorumlamamız mümkündür. Çünkü tarih boyunca bazı Yahudiler, hep kendi din ve milliyetlerini başka milletlerin din ve milliyetlerinden üstün kabul etmişler ve bu konularda kendilerine tanıdıkları insani ve tabii hakları başkalarına tanımak istememişlerdir. Bilhassa, İslâm'ın ortaya çıkışından bu yana, Müslümanları kendileri için en büyük rakip görerek, hep onlarla uğraşmışlardır. Bir de onlar, son peygamberin kendilerinden olmasını arzu ediyorlardı. Son peygamber kendilerinden değil de Kureyşlilerden çıkınca, bunu içlerine sindiremediler; Hz.

26 5 Maide/64.

27 Muhammed et-Tevneci, *Divanı Ebi Talib*, Beyrut 1994, s. 39.

28 5 Maide/82.

Muhammed (s.)'e, Yüce Allah tarafından kendisine gönderilen Kur'ân'a ve onun tebliğ ettiği İslâm dinine inanmak istemediler.

3. "O geri bırakılanlar, ganimetleri almak için sefere gittiğiniz zaman, 'Bizi bırakın, sizinle beraber gelelim' diyecekler. Onlar, Allah'ın sözünü değiştirmek istiyorlar. Onlara, 'Siz bizimle gelemesiniz. Allah, önceden böyle buyurdu,' de. Onlar, 'Bize karşı haset besliyorsunuz (bizi çekemiyorsunuz, kıskanıyorsunuz),' diyecekler. Hayır, onlar pek az anlarlar."²⁹

Bu âyette bildirildiğine göre savaştan geri bırakılanlar, savaşa katılanlara, "Hayır, bize haset ediyorsunuz; size ganimette iştirak edeceğimiz diye kıskanıyorsunuz," demişlerdir.³⁰ Yine bu âyette bildirildiğine göre bazı insanlar, inanmadıkları hâlde menfaatleri icabı zaman zaman inananların yanında görünmeğe çalışmaktadırlar. Özellikle münafık olan kişiler, bu çeşit vasıf ve karakterleri taşımaktadırlar. Böyle kişiler, iş ciddiye bindiği zaman, ortada görünmezler; ama menfaat söz konusu olunca, en önde görünmeğe çalışırlar. Bu âyette anlatıldığı gibi bu şekilde iki yüzlü olan kişiler, maddi veya manevi menfaatleri söz konusu olduğu zaman, temiz inançlı ve iyi niyetli olan dürüst kişileri haset, çekemezlik ve benzeri olumsuz vasıflarla itham etmektedirler.

Yukarıda anlamları üzerinde durduğumuz ilk iki âyette kitap ehlerinden bazı kişilerin, bu âyette de iki yüzlü münafıkların hasetleri anlatılmaktadır.

4. "De ki: Sığınırım ben, karanlığı yarıp sabahı ortaya çıkaran Rabb'e, yarattığı şeylerin şerrinden, karanlığı çöktüğü zaman gecenin şerrinden, düğümlere üfleyen büyücülerin şerrinden ve haset ettiği zaman hasetçinin şerrinden."³¹

Haset, kötü bir ahlak, ruhsal ve bedensel bir hastalık,³² sosyal bir tahribat ve dini duyguları dejenere eden bir fesattır. Bu nedenle Yüce Allah haset etmekten kaçınmayı ve hasetçilerden Allah'a sığınmayı emretmektedir.

Felâk suresindeki bu âyetlerde önce, Allah'ın yarattığı bütün yaratıkların şerrinden O'na sığınma dile getirilmektedir. Ondandır, gecenin karanlığı ve büyücülerden meydana gelebilecek kötülüklerden Allah'a sığınma üzerinde durulmaktadır. Neticede ise, genel olarak bütün kötülüklerin anası konumundaki haset ve onun şerrinden Allah'a sığınma gündemde tutulmaktadır. Burada, haset eden kişinin, hasedi münasebetiyle kapılabileceği ruhsal ve bedensel tehlikeler ile haset edilen kişinin başına gelebilecek kötülüklerle işaret edilmektedir.³³

Hased duygusu, insanın iç dünyasında oluşarak onu ruhen ve bedenen hasata eder; bir de dışarıya yansıdığına, toplumu maddi ve manevi yönden dejenere-

29 48 Fetih/15.

30 Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beydavi, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil*, Mısır 1955, c. II, s. 221; Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul 1971, c. VI, s. 4418.

31 113 Felâk/1-5.

32 Muhammed Çelik, *Kur'ân Kur'ân'ı Tanımlıyor*, İstanbul 1998, s. 294.

33 Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı*, İstanbul 1999, c. III, s. 1325.

re eder. Bu duygu, insanı tuhaf bir hâle sokar, onu komşusuna bile düşman kılar. Çünkü bu duygu, iman zafiyetinden ileri gelmektedir.³⁴

Yine bu âyetlerden anladığımız kadarıyla, insan haset ettiğinde ondaki haset duygusu maksimum dereceye ulaşır ve haset edilene büyük bir kin hâline dönüşür. Bazı alimler, kötü nazarın da bu çeşit hasetten kaynaklanabileceği görüşünü ileri sürmüşlerdir.³⁵ Hassan b. Sabit (ö.55/674) de dua mahiyetindeki bir şiirinde, hasetçi insanların nazarlarının şerrinden Allah'a sığındığını anlatmaya çalışmaktadır:

رب فاجعلنا معا نبينا
في حنة تثنى عيون الحمد

"Allah'ım! Bizi, peygamberimizle beraber öyle bir cennette bulundur ki, o cennet, bizleri hasetçilerin gözlerinden korusun; bize yönelik olan şerlerini def etsin!.."³⁶

Hassan, bu şiirinde olduğu gibi, başka şiirlerinde de haset kelimesini kıskançlık ve çekememezlik anlamında kullanmıştır.³⁷

Yukarıdan beri manaları üzerinde durduğumuz hasetle ilgili âyetlerin ilklerinde, hasedin kalpte oluşan kötü bir duygu olduğu anlatılmaktadır. Ancak son âyette, hasedin kalpte oluşan bir duygu olmakla beraber, bu duygunun, insanın benliğini kaplayarak dışarıya yansıyabileceğine ve neticede çok çeşitli kötülüklere sebep olabileceğine de işaret edilmektedir.

Bu âyetlerin ilk ikisinde bazı Yahudilerin, üçüncüsünde iki yüzlü münafıkların ve dördüncüsünde de bu kötü duyguyu taşıyan bütün insanların hasedi üzerinde durulmaktadır. Buna dayanarak haset duygusunun daha çok müşrik, kafir ve münafıklarda, genel olarak da insanlarda bulunabileceğini söyleyebiliriz.

Bu âyetlere dayanarak hasedin olumsuzlukları hakkında bilgi vermeye çalıştık. Ancak haset duygusunu taşımanın sebep olduğu olumsuzlukları daha geniş bir şekilde açıklamak ve bu konudaki nakillerden örnekler vermek mümkündür. Mesela Ali b. Ebi Talib (ö. 40/661), haset duygusuyla yaşayan insanların arasında yaşamanın ne kadar acı verici olduğunu, bir şiirinde şöyle dile getirmiştir:

فموت الفتى خير له من قيامه
بدار هوان بين واش وحاسد

"Kişinin ölümü, hasetçi ve fesatçı insanların arasında rezil bir hayatı yaşamasından daha hayırlıdır."³⁸

34 Abdülkadir Geylani, *Fütüb'ül-Gayb*, trc. Abdülkadir Akçipek, İstanbul 1971, s. 112 vd.

35 el-Beydavi, *Envâr*, c. II, s. 318; Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. IX, s. 6408; Ateş, *Kur'ân Ansiklopedisi*, İstanbul trs., c. VII, s. 464.

36 Ömer Faruk et-Tabba', *Divan-u Hassan b. Sabit el-Ensari*, Beyrut trs. s. 59.

37 Tabba', *Divanu Hassan*, ss. 66, 74.

38 Naim Zerzur, *Divanu'l-İmam Ali*, Beyrut 1995, s. 63.

İmam Şafî (ö. 204/820) de bir şiirinde, insanların genel olarak başkalarının elinde bulunan varlık ve nimetlerden dolayı haset duygusuna kapıldıklarını, dile getirmeğe çalışmıştır:

لم ار فيما سرتي غير حاسد
فلم ار فيما مائي غير ثامت

"Düşmanın bana sevinip oh çekmesinden başka beni üzen ve bana haset edenden başka beni sevindiren bir şey görmedim."³⁹

İmam Şafii bu şiirinde edebi bir ifade kullanarak bazı kişilerin kendisine haset etmelerinin, kendisinde bazı nimetlerin bulunduğunu, bunun da kendisini sevindirdiğini anlatmaya çalışmıştır.

Semantik açıdan haset kavramı üzerinde durulduğu zaman görülüyor ki bu kavram, yukarıda da değinildiği gibi, cahiliye şiirinde kıskançlık ve çekememezlik anlamında kullanılmıştır. Kur'ân'ın nazil olmasıyla, haset kavramının anlamı genişleyerek dini bir boyut kazanmıştır. Hatta, yukarıdaki âyetlerin bir kısmında haber verildiği gibi haset, İslâm dinine inanmayan bazı kişilerin bu din ve mensuplarına karşı besledikleri kını gösteren özel bir duygu hâline geldi. Bunun yanında bu kavram, ileride izah edileceği gibi bir bakıma meşru rekabet, dünya ve ahiretle ilgili işlerde yarışma anlamında da kullanılmaktadır. Günümüzde de haset kavramı, Kur'ân'ın nazil olmasıyla kazandığı anlamda kullanılmaktadır.

Kur'ân'da Haset Örnekleri

Haset kelimesinin geçtiği âyetlerin yanı sıra, Kur'ân-ı Kerimde haset konusuyla doğrudan ilgili bazı olay ve kıssalar da yer almaktadır. Bu kıssalarda, değişik açılardan haset olayına işaret edilmektedir. Başka bir ifade ile bu kıssalarda, hasetten kaynaklanan değişik olaylar gündeme getirilmektedir. Kur'ân'daki kıssalarda anlatılan bu gibi olaylarda, insanlık tarihi boyunca insanlar arasında işlenen çeşitli kötülüklerin, hasetten kaynaklandığına işaret edilmektedir. Dolayısıyla Kur'ân bu kıssalarla, bir bakıma hasedin zararlarını ortaya koymaktadır. Biz burada, bu kıssalardan birkaçını örnek olarak vermek istiyoruz:

1. Allah'ın yarattığı varlıklardan kendisine karşı yapılan ilk itiraz ve isyan, hasetten kaynaklanmaktadır. Kur'ân'da bildirildiğine göre Allah, ilk insanı yaratacağı zaman meleklerle, "Ben yer yüzünde bir halife yaratacağım," demişti. Melekler, Yüce Allah'ın bu haberine itiraz etmişler ve kendilerinin Allah'ı övüp tesbih ve takdis ettiklerini, insanların ise, yeryüzünde bozgunculuk yaparak kan dökeceklerini söylemişler. Yüce Allah kendilerine gereken açıklamayı yaptıktan son-

ra melekler, itirazlarından vazgeçerek söylediklerine bir nevi pişman olmuşlar.⁴⁰ Ondan sonra Yüce Allah meleklerle, "Adem'e secde edin" demiş. Onlar da hemen secde etmişler. Yalnız İblis diretmış, üstünlük taslayarak böbürlenmiş ve kafirlerden olmuştur.⁴¹

İblisin diretmesi, üstünlük taslayarak böbürlenmesi ve bunun neticesinde kafirlerden olması, hasedinden kaynaklanmaktadır. Bu âyetlerden anlaşıldığına göre iblis, haset duygusuna kapılarak varlıklar arasında üstünlük taslayan, böylece insanlar arasında sınıf ayırımının oluşmasına sebep olan ve başkalarını küçük görenlerin başı sayılır. Haset, bu ve benzeri tüm kötülüklerin kaynağı konumundadır. İblisin yaptığı bu hareketi, taassup kavramı ile yorumlamamız mümkündür. Taassup kelimesi kavram olarak bağnazlık, doğru veya yanlışlığa bakmaksızın bir fikrin savunmasını yapmak, kendi milletini, ırkını, mensup olduğu düşünce veya ekolü, başkalarından üstün görmek gibi anlamları ifade etmektedir.⁴² Zaten İblis, kendini heğenerek, üstünlük taslayarak ve başkalarını küçük görerek hareket ettiği için, taassup duygularına kapılarak ırkçılık yapanların başı olarak değerlendirilebilir. Ondaki haset, kıskançlık ve çekememezlik, dışarıya taassup olarak yansımıştır. Aslında haset ve taassup kavramlarının herhangi birini, diğerinin sebep veya sonucu olarak yorumlamamayı tercih etmek, daha sağlıklı olabilir. Çünkü haset ve taassup kavramları, birbirlerine yakın anlam ifade eden paralel kavramlar olarak değerlendirilebilir. Taassup kavramının, Kur'an'da cahiliye taassubu⁴³ olarak tanıtılması, onun insan fitratı açısından olumsuz bir şey olduğunu göstermektedir. Taassup duygusu da, haset duygusu gibi bulunduğu kişinin eğitimsizliğini, psikolojik yönden olgunlaşmadığını, kısacası cahilliğini yansıtmaktadır. Bu kavramların ikisi de, bilgisizlikten kaynaklanmakta, inat ve muhakemesizliğin üzerine kurulmaktadır.

Taassup ve haset kavramları, şeytanda kendini gösterdiği gibi, bir kısım Yahudilerde de aynı şekilde beraber görülmektedir. Yukarıda âyetlerle anlatmaya çalıştığımız gibi haset duygusu, en çok bazı Yahudilerde kendini göstermiştir. Aynı şekilde taassup olayı da, şeytandan sonra en çok onlarda görülmektedir. İrk ve kavmiyet duygusunu, üstünlük düşüncesini, ilk önce şeytan taşımıştır; ondan sonra tarih boyunca bir kısım Yahudiler, bu düşünce ile hareket etmişlerdir.

Aynı âyetlerde bildirildiğine göre Yüce Allah, yeryüzünde insana hilafet görevini vermiştir. Aslında insanın halife olarak yaratılma keyfiyeti, Yüce Allah'ın yeryüzündeki halifesi olarak, O'nun her alandaki emir ve yasaklarını yeryüzünde uygulaması, tatbik etmesi ve yaşatması anlamındadır.⁴⁴ Adaleti yaşama ve yaşatma

40 2 Bakara/30-33.

41 2 Bakara/34.

42 İbn Manzur, *Lisamü'l-Arab*, c. I, s. 602 vd.

43 48 Fetih/26.

44 Ebu'l-Berekat Abdullah b. Ahmet b. Mahmut en-Nesefi, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, (Hazin tefsirinin kenarında), Beyrut 1899, c. I, s. 40; Alauddin Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Hazin, *Lubabu't-Te'vil fi Maani't-Tenzil*, Beyrut 1899, c. I, s. 40.

olayı, bu görevlerin arasında son derece önemli bir yer tutmaktadır. Bir bakıma hilafet görevi için, yeryüzünde adaleti hakim ve kaim kılmaya⁴⁵ diyebiliriz. Allah adil-dir, adaleti sever ve emreder; zulmü ve zalimleri asla sevmez. Haset, adaletin yıkılmasına, yeryüzünde zulüm ve barbarlığın hakim olmasına yol açar. Yeryüzündeki varlıklar arasında hilafet görevine sahip olan insanın, haset duygularını aşarak, zulüm ve barbarlığı önlemesi ve yeryüzüne adaleti hakim kılmaya çalışması gerekir. Bunu yapmadığı taktirde, asli görevini yapmamış ve Allah'ın emrine muhalefet etmiş olma durumuna düşer. Adalet, barış ve mutluluk, her zaman insanlığa gerekir.⁴⁶ Bütün peygamber ve mukaddes kitapların ana hedefi konumunda bulunan adalet, barış ve mutluluk, ancak bir halife olarak yaratılan insanın, şeytanın tuzağı olan hasetten kurtularak asli görevini yerine getirmesiyle egemen olabilir.

Bu âyetlerde, insanın yeryüzünde bir halife olarak yaratılması, "ce'ale" fiili ile anlatılmaktadır. Bu fiil, tayin etme anlamını da ifade eder. Mesela başka bir âyette, "*Ey Davud! Seni yeryüzünde halife tayin ettik,*"⁴⁷ denmektedir. Adem (a.s.) için ise bu kelime, hem yaratma ve hem de tayin etme anlamındadır.⁴⁸

İnsanın yeryüzünde halifelik görevini yerine getirebilmesi, haset ve onun neticesi olan zulüm ve kötülükten korunarak adaleti hakim ve kaim kılması ile mümkün olabilir. Onun için de, ciddi bir eğitime tabi tutulması gerekir.

Yukarıdaki âyetlerde anlatıldığı gibi şeytanın bu şekilde haset duygusuna kapılarak isyan etmesi ve her zaman kötü bir taassup olayının başı olarak bilinmesi, hasedin zararlı olduğuna dair bir örnek olarak yorumlanabilir.

Tasavvuf ehli de onun bu isyanını, haset duygusu ile Allah'a karşı işlenen ilk isyan olarak yorumlamışlar ve hasedi, Allah'a karşı düşmanlık, O'nun hükmüne karşı baş kaldırma ve taksimatına rıza göstermeme olduğunu söylemişlerdir.⁴⁹

2. Yine Kur'ân'da bildirildiğine göre, insanlar arasında meydana gelen ilk cinayet de hasetten kaynaklanmaktadır. Adem (a.s.)'in bir oğlu, haset, kıskançlık ve çekememezlikten dolayı diğer oğlunu yani kendi kardeşini öldürmüştü. Bu olay Kur'ân'da şöyle haber verilmektedir:

"Onlara Adem'in iki oğlunun haberini, gerçek olarak oku. Hani her biri birer kurban sunmuşlardı, (kurban) birinden kabul edilmiş, ötekinden kabul edilmemişti. (Kurbanı kabul edilmeyen, kabul edilene): 'Seni öldüreceğim' demişti. (O da): 'Allah, sadece (azabından) korunarlardan kabul eder. Ant olsun, eğer sen beni öldürmek için bana elini uzatırsan, ben seni öldürmek için sana elimi uzatmam. Çünkü ben, alemlerin Rabb'inden korkarım! Ben isterim ki sen, be-

45 Hüseyin Hatemi, *İslâm'da İnsan Hakkı ve Adalet Kavramı, Doğuda ve Batıda İnsan Hakları*, Ankara 1996, s. 4.

46 Sami Selçuk, *Demokrasiye Doğru*, Ankara 1999, s. 13.

47 38 Sad/26.

48 Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, İstanbul 2001, c. I, s. 285.

49 Ebu'l-Abbas Ahmet b. Muhammed b. Ali b. Hacer el-Heytemi, *ez-Zevacir an İktirafî'l-Kebair*, Mısır 1970, c. I, s. 57.

nim günabımı da, senin günabımı da yüklenip ateş halkından olasın! Zalimlerin cezası budur,' dedi. Nefsi onu, kardeşini öldürmeğe çağırdı, (o da nefesine uyararak) onu öldürdü, ziyana uğrayanlardan oldu. Derken Allah, ona, kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini göstermek için yeri eşeleyen bir karga gönderdi. (Karganın yaptığı görüncü): 'Yazık bana, şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini gömmekten aciz miyim (ben),' dedi ve pişman olanlardan oldu!'⁵⁰

Rivayet edildiğine göre bir hadiste, "Haksız yere öldürülen hiçbir kimse yoktur ki, onun kanından Adem'in kardeşini öldüren oğluna bir pay ayrılmasın. Zira cinayeti adet edenlerin ilki odur"⁵¹ denilerek, bu olaya atıfta bulunmaktadır.

Kur'ân'da Adem peygamberin biri diğerini öldüren çocuklarının ismi sarahaten zikredilmemekle birlikte, rivayet kültürümüzde öldürenin Kabil, öldürülenin de Habil olduğu anlatılmaktadır.⁵² Bu olay, Tevrat'ta da anlatılmaktadır. Ancak orada Kabil ve Habil yerine, Kain ve Habil olarak geçmektedir.⁵³

Bir peygamber olan Âdem (a.)'in çocuklarından birinin diğerini öldürmesi, nitelik açıdan sosyal bir vakıa ve insan toplumunda işlenen ilk cinayettir. Böyle bir cinayetin işlenmesinin sebebi, kurbanı kabul edilmeyenin, kurbanı kabul edilen kardeşine karşı kör bir haset duygusuna kapılmasıdır.⁵⁴ Bu derece kötü olan bir duyguya kapılan kişi, bir peygamberin çocuğu olduğu hâlde, irade ve inancını kaybederek korkunç bir sosyal faciayı işleyebilmektedir. Bu olay gösteriyor ki, haset duygusu bir insanı kapladığı zaman, o kişi bir peygamber çocuğu olsa bile, duyguları kendisine hakim olarak akıl, mantık ve inancının önüne geçebilir. Kanaatimize göre bu örneğin Kur'ân'da verilmesinin en önemli sebebi, biri diğerini öldüren bu iki kardeşin, bir peygamberin çocukları olmalarıdır. Buna göre, bir peygamberin çocukları bile cinayet işleyebilir. Peygamber çocuğu olmak, bir peygamberin, herhangi bir alimin veya büyük bir zatın sülalesinden gelmek, bir ayrıcalık değildir ve herhangi bir üstünlüğü ifade etmez. Suç işleyen kişilerin bir peygamberin veya başka büyük bir zatın çocukları olmaları, onları suçlu ve günahkar olmaktan kurtarmaz. Bir de hiç kimse, herhangi bir babayı çocukları kötülük yaptı diye kötöleme ve onu suçlu gösterme hakkına sahip değildir. Bunun yanında, herhangi bir ebeveynin çocukları kötülüğe bulaşıp suç işlediği zaman, o ebeveynin aşırı derecede kendilerini üzmemeleri, isyana gitmemeleri, ölçülü hareket edip sabır ve metaneti elden bırakmamaları gerekir. Çünkü bu gibi olaylar, peygamberlerin bile başına gelmiştir. Bu kıssanın Kur'ân'da yer almasının bu ve benzeri sebep ve hikmetleri vardır.

50 5 Maide/27-31.

51 Buhari, Cenaiz, 33; Diyat, 2; Enbiya, 1; İ'tisam, 15; Müslim, Kasame, 27; İbn Mace, Diyat, 1; Tirmizi, İlim, 14; Nesai, Tahrir, 1; İbn Hanbel, *Müsned*, c. I, ss. 383, 430, 433.

52 İbn Sa'd Muhammed ez-Zühri, *et-Tabakatü'l-Kübra*, Beyrut 1957, c. I, s. 36; Ahmet b. Vadih el-Yakubi, *Tarih*, Beyrut 1960, c. I, s. 6.

53 Kitabı Mukaddes, *Eski Ahit*, Tekvin, Bap: 4, İstanbul 1969, s. 3.

54 Seyyid Kutup, *Fi Zilâli'l-Kur'ân*, Beyrut 1971, c. II, s. 704; Muhammed Ali es-Sabunî, *Safvetü'l-Tefasir*, İstanbul 1987, c. I, s. 339.

3. Kur'ân'da yer alan ve hasetten kaynaklandığı bilinen diğer bir olay ise, Yusuf peygamberin kıssasıdır. Bu kısma Kur'ân'ın, Yusuf suresi diye bilinen 12. sure-
sinde, detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. 111 âyetten oluşan bu surenin ilk 101
âyeti, Yusuf kıssası ile ilgilidir. Son 10 âyette ise, bir nevi bu kıssadan çıkarılan
öğüt ve nasihatler yer almaktadır. Surenin baş tarafında kıssaya giriş yapılırken, şu
bilgilere yer verilmektedir: *"Hani bir zaman Yusuf babasına, 'Babacığım, ben
düşümde on bir yıldızı, güneşi ve ayı gördüm; bunların bana secde ettiklerini
gördüm,' demişti. (Babası ona,) 'Yavrurum, düşünüyü kardeşlerine anlatma; sonra
sana bir tuzak kurarlar. Çünkü şeytan, insanın apaçık düşmanıdır! Böylece
Rabb'in seni seçecek ve sana düşlerin yorumundan bir parça öğretecek, sana ve
Yakup soyuna nimetini tamamlayacaktır; nasıl ki daba önce ataların İbrahim'e
ve İshak'a da nimetini tamamlamıştı. Şüphesiz Rabb'in, bilendir, hikmet sabibi-
dir,' dedi. Ant olsun ki, Yusuf ve kardeşlerinde, soranlar için ibretler vardır."*⁵⁵

İnsanlar için ibret olan, çeşitli ders ve hikmet veren bu kıssanın baş tarafında
belirtildiği gibi, Yusuf (a.) rüyasını babasına anlattığı zaman, babası ona, rüyasını
gizli tutmasını, kardeşlerine anlatmamasını, onların haset duygularına kapıla-
rak kendisine zararlı olabileceklerini söylemişti. Nitekim, surenin devamında an-
latılan olaylar, babasının bu konuda haklı olduğunu ortaya koymaktadır. Yaygın
olarak bilindiği gibi Yusuf'un kardeşleri, onu babalarından uzaklaştırıp yok et-
mek ve babalarının yakın alakasını kazanmak için çeşitli teşebbüslerin içinde
bulunmuşlar; Yusuf'u bir kuyuya atmışlar, onu öldü diye bırakıp gitmişler. Ora-
dan geçen bir ticaret kervanı, Yusuf'u görmüş ve kuyudan çıkarıp Mısır'a götür-
müş. Bu surede anlatıldığı gibi, Yusuf'un başına çeşitli olaylar gelmiştir.

Yusuf'un babası, onun rüyasını dinlediği zaman sevinmişti; kardeşleri ise,
kıskanmışlardı ve hoşlarına gitmemişti. Aslında kin, haset ve kıskançlığa sebep
olabilecek bazı şeyleri gizleyip herkese söylememek gerekir. Babası Yusuf'u
uyardığı hâlde, rüyasını kardeşlerinden gizlememişti ve onlara anlatmıştı.⁵⁶

Hem bu, hem de bundan önceki kıssada Hz. Muhammed (s.)'i teselli vardır.
Bir peygamber olarak tevhit yolunda çeşitli sıkıntılarla karşılaşılıyordu. Bu kıssa-
larda kendisine, önceki peygamberlerin çektiği acılardan örnekler verilmekte-
dir. Peygamberlerin yolunda yürüyen kişilerin de, bu kıssalardan bu istikamette
ders ve ibret almaları gerekmektedir.

Yusuf (a.), bir peygamberdi ve aynı zamanda bir peygamberin çocuğuydu.
Ona bu zulmü reva gören kişiler, bir peygamberin kardeşleri ve aynı zamanda
bir peygamberin çocuklarıydı. Demek ki bir peygamberin, başka büyük bir za-
tın çocuğu olmanın, şu veya bu milletten gelmenin hiçbir üstünlüğü veya ayrıcalığı
yoktur. Haset duygularına kapılan ve taassup duygularıyla hareket eden ki-

55 12 Yusuf/4-7.

56 M. İzzet Derveze, *et-Tefsirul-Hadis*, trc. Ahmet Çelen ve diğerleri, İstanbul 1998, c. II, s. 502.

şiler kim olursa olsun, Yüce Allah tarafından bu şekilde kötü olarak bilinmekte ve böyle kabul edilmektedir.

Yakub (a.)'ın çocuklarının haset duygularına kapılarak kardeşleri Yusuf (a.)'a yaptıkları, müfessirlere olduğu gibi tasavvufçulara da konu olmuştur. Hasan-ı Basri (ö. 110/728)'ye, "Mü'min haset eder mi?" diye sorulmuş. O da, "Hz. Yusuf'un kardeşlerini unuttunuz mu? Ama (hasetten hasıl olan elemi ve) ızdırabı si-neden dışarı attınız mı, zarar etmez," diye cevap vermiştir.⁵⁷ Hasan-ı Basri bu açıklamasında, Yusuf (a.)'a yapılanın bir haset örneği olduğunu açıkladıktan sonra, insanın, içindeki haset duygularını dışarı atıp ondan kurtulmasının mümkün olduğuna da dikkat çekmiştir.

Örnek olarak verdiğimiz bu üç kıssada da, genel olarak haset duygusunun zararlı olduğu sergilenmektedir. İlk örnekte, şeytanın hasetten kaynaklanan kibirle hareket ettiğini ve bu nedenle lanetlendiğini anlatmaya çalıştık. İkinci örnekte, Adem peygamberin oğlunun haset duygusuyla hareket ettiğini, bu duygunun bir nevi kendisini kör ettiğini ve bunun neticesinde kardeşini öldürdüğünü izah ettik. Üçüncü örnekte de, bir peygamber olan Yakub (a.s.)'in çocuklarının, yine bir peygamber olan kardeşleri Yusuf'a, haset ve kıskançlıkları sebebiyle yaptıkları kötülüklerin üzerinde durduk. Adem (a.s.)'in kardeşini öldüren oğlunun ve Yusuf'a çeşitli kötülüklerde bulunan kardeşlerinin peygamber çocukları olmaları ve bunların Kur'ân'da Allah tarafından anlatılması, son derece düşündürücüdür.

Hasedin Sebepleri

Girişte de belirttiğimiz gibi, doğuştan itibaren insanda haset duygusu bulunmaktadır; bilgi, eğitim, temiz inanç ve insanda iyi bir şahsiyetin oluşmasıyla bu duygu kontrol altına alınabildiği gibi, bazı şeyler, onun olumsuz yönden gelişmesinde etkili olabilmektedir. Hasede sebep ve kaynak olabilen bu şeyleri, özet hâlinde şöyle sıralamamız mümkündür:

1. Hasedin meydana gelmesinin en büyük sebebi olarak, düşmanlık kabul edilebilir. Özellikle İslâm inancından yoksun olan ve bu inanç mensuplarına düşmanlık besleyen kafir ve münafıkların, inançlı insanlara karşı besledikleri kin ve düşmanlıkları, çeşitli âyetlerde dile getirilmektedir. Bu âyetlerden bazılarının meali şöyledir:

*"(Ey Mü'minler!) Ehl-i Kitaptan kafirler de putperestler de Rabb'inizden size bir hayır indirilmesini istemezler."*⁵⁸

"Ey iman edenler! Kendi dışınızdakileri sırdaş edinmeyin. Çünkü onlar, size fenalık etmekten asla geri durmazlar; hep sıkıntıya düşmenizi isterler. Ger-

57 Feridüddin Attar, *Tezkiretü'l-Evliya*, trc. Süleyman Uludağ, İstanbul 1991, s. 73.

58 2 Bakara/105.

çekten kin ve düşmanlıklar, ağızlarından (dökülen sözlerden) belli olmaktadır. Kalplerinde sakladıkları ise, daha büyüktür.

İşte siz öyle kimselersiniz ki onları seversiniz, hâlbuki onlar sizi sevmeyizler. Kitabın hepsine inanırsınız. Onlar sizinle karşılaştıkları zaman, "inandık" derler. Ama kendi başlarına kaldıklarında, size karşı öfkeden parmak uçlarını ısırırlar. De ki: "Öfkenizden ölünl!" Şüphesiz Allah, göğüslerin özünü bilir.

Size bir iyilik dokunsa, onları tasalandırır. Size bir kötülük isabet etse, onunla sevinirler. Eğer sabreder ve Allah'tan saygı ile korkarsanız, onların hilesi size hiç de zarar vermez.⁵⁹

Yukarıda, haset kelimesinin geçtiği âyetlerin anlamı üzerinde durduğumuzda, yine Ehl-i Kitap ve özellikle Yahudiler gündeme getirilmişti. Bu âyetlerde de onların kalplerindeki hasedin saklanılmayacak derecede büyük olduğu ifade edilmektedir. Onlar, inanan insanlara az bir iyiliğin dokunmasından rahatsız olup tasalanırlar ve kötülüğün tam manasıyla bulaşmasına da sevinirler.⁶⁰ Burada, âyet metninde geçen "mess" kelimesi, iyiliğin azıcık ve bir anlık teması, "isabe" kelimesi ise, kötülüğün tam bulaşması anlamındadır. Yani başkasına karşı kin ve düşmanlık besleyen insanlar, muhataplarının çok az da olsa, iyilik görmelerinden rahatsız olmakta ve büyük çapta kötülük görmelerinden de, son derece memnun olmaktadır. Bu derece haset duygusunu besleyen insanların, derin bir düşmanlık psikolojisi içinde buldukları anlaşılmaktadır. Yahudilerden bazılarının, sürekli olarak Müslümanlara karşı haset duygusu içerisinde bulunmaları, onların içlerinde besledikleri düşmanlıktan kaynaklanmaktadır.

Ayrıca bu âyetlerde iyi niyetli, saf ve temiz duygulu insanlar, bu derece hasetçi insanların zarar ve düşmanlıklarından korunmak için, onlara karşı tedbirli olma ve onları dost ve sırdaş edinmeme konusunda uyarılmaktadırlar.

2. Hasedin önemli sebeplerinden biri de, insanın benliğinde bulunan kibir ve gurur duygusu. Yüce Allah, Kur'ân'ın çeşitli âyetlerinde kibir ve gururla hareket etmenin ne derece kötü bir şey olduğunu açıklamaktadır. Bu konuda bilgi veren âyetlerden bazılarının meali şöyledir:

"Şüphesiz ki Allah, kibirlenen ve gururlanan kimseleri sevmez. Bunlar cimrilik eden, insanlara da cimriliği emreden ve Allah'ın, lütfünden kendilerine verdiği nimeti gizleyen kimselerdir. Biz de o nankörlere alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır. Bunlar, malların insanlara gösteriş için barcayan, Allah'a ve ahiret gününe de inanmayan kimselerdir."⁶¹

Bu âyetlerde, Yüce Allah'ın kibir ve gurur duygusunu taşıyanları sevmediği, bu duyguyu taşıyanların cimri, nankör, riyakar, hatta inançta samimiyetsiz oldukları ve başkalarını da bu gibi kötülöklere teşvik ettikleri anlatılmaktadır. İşte

59 3 Âlu İmran/118, 119, 120.

60 Zamaşşeri, *el-Keşşaf*, c. I, s. 196; M. Reşit Rıza, *Tefsiri'l-Menar*, Mısır 1923, c. IV, s. 82 vd.

61 4 Nisa/36, 37, 38.

bu derece olumsuz olan kibir ve gurur duygusu, insanda haset duygusunun gelişmesinde etkili olmakta ve hasedin sebeplerinden biri olarak sayılmaktadır.

Yukarıda üzerinde durduğumuz şeytanın hasetçiliği de, kibir ve gururdan kaynaklanmaktadır.

Tasavvuf ehli de kibir ve gururun, haset duygusunu körüklediğini ve onun zıddı olan tevazuda haset duygusunun bulunmadığını dile getirmeye çalışmışlardır.⁶²

3. Makam ve mevki sevgisi. Tarih boyunca insanlar, makam ve mevki sevgisi münasebetiyle birbirlerine haset etmişler, düşmanlık yapmışlar ve hatta bu yüzden zaman zaman birbirleriyle savaşmışlar.

Baş olma duygusu, insanları bile bile çeşitli kötülöklere itmektedir. Bazen insanlar gerçeği bildiği hâlde, baş olma duygusundan dolayı birbirlerine haset ederek ilme ve gerçeklere aykırı davranışlar içine girmektedir. Mesela başta Yahudiler olmak üzere, kitap ehlinde bazı alimler, Hz. Muhammed (s.)'in peygamberliğinin hak olduğunu bildikleri hâlde, onu kendilerine baş olarak görmek istemedikleri için, onun peygamberliğini inkar ediyorlardı.⁶³

4. Hedef ve amacına ulaşamama korkusu. Böyle bir duygu içerisinde bulunan kişi, kendi önüne geçebilecek insanlara karşı haset duygusuna kapılarak her türlü kötülüğü yapmağa teşebbüs edebilir.

5. Kötü huyluluk ve Allah'ın kullarına verdiği nimetlere karşı cimrilik. Haset duygusuna sebep ve kaynaklık eden kötü huy ve cimrilik, hâliyle Kur'ân'ın ruhuna ters düşmektedir. Çünkü Kur'ân'da her çeşit kötülük men edilerek iyilik emredilmekte⁶⁴ ve cimrilüğün her çeşidi⁶⁵ olumsuz olarak değerlendirilmektedir. Kişinin bir nevi cimrilik duygusuna kapılması ve bu duygu ile başkasındaki nimetin ondan gitmesini istemesi, haset duygusunun oluşmasında etkili olmaktadır.⁶⁶

6. Taaccüp, başkasını hor ve küçük görerek kendini beğenme.⁶⁷ Hasede kaynaklık eden böyle bir duygu da, Kur'ân'ın ruhuna ters düşmektedir. Çünkü Kur'ân, insanların eşit olduğunu, hiç kimsenin kimseyi hor ve küçük görmemesinin gerektiğini haber vermektedir.⁶⁸

62 Abdülkerim Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, hzl. Süleyman Uludağ, İstanbul 1981, s. 286.

63 Ebu Abdillâh el-Haris b. Esed el-Muhasibi, *er-Riaye li Hukukillab*, thk. Abdulkadir Ahmet Ata, Beyrut trs. s. 484.

64 3 Âlu İmran/104,113,114; 9 Tevbe/71,112; 27 Neml/49; 28 Kasas/84; 31 Lokman/17; 42 Şura/22,23; 77 Mürselat/41-44.

65 2 Bakara/195; 3 Âlu İmran/180; 4 Nisa/36,37,128; 9 Tevbe/34,35,75-79; 17 İsrâ/29,30,100; 47 Muhammed/36-38; 53 Necm/33-39.

66 Hâce Muhammed Hasan Sahib Serhendi Müceddidî, *Tariku'n Necat*, trc. A. Faruk Meylan, İstanbul 1977, s. 154.

67 Hasedin psikolojik ve sosyal sebepleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Muhasibi, *er-Riaye*, s. 484 vd.; Muhammed b. Muhammed el-Gazali, *İhyau Ulumi'd-Din*, Beyrut trs., c. III, s. 192; Mustafa Çağncı, *Gazali'ye Göre İslâm Ahlakı*, İstanbul 1982, s.192. Ahmet Özalp, "Haset", *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1990, c. II, s. 354.

68 49 Hucurat/11,13.

Hasedin Dereceleri

Haset, esas itibariyle kötü ve olumsuz bir duygu olmakla birlikte bazı İslâm alimleri bunu bir derecelendirmeye tabi tutmuşlardır. İmam Gazali (ö. 505/1111), hasedi dört derece hâlinde inceler:

1. Kişinin, başkasında bulunan herhangi bir nimetin yok olmasını istemesidir. Bu nimetin kendisine geçmesi veya geçmemesi, onun için önemli değildir; önemli olan tek şey, o nimetin, haset ettiği kişiden gitmesidir.

2. Kişinin, başkasında bulunan güzel bir ev, güzel bir hanım veya benzer herhangi bir nimetin, o kişiden alınıp kendi eline geçmesini istemesidir.

3. Kişinin, başkasında bulunan herhangi bir nimetin aynısının veya benzerinin kendisinde de bulunmasını arzu etmesi, olmadığı takdirde, başkasındaki o nimetin de yok olmasını istemesidir.

4. Kişinin, başkasında bulunan herhangi bir nimetin, o kişiden gitmesini istememesi, ancak aynısının meşru ölçülerde kendisinde de olmasını istemesidir.

Bu haset çeşitlerinin birincisi, en kötüsü olarak yorumlanmaktadır. Sonuncusu ise, kötü olan haset çeşitlerine girmemektedir.⁶⁹ Aslında buna gıpta, imrenme ve münafese de diyebiliriz. Münafese, kişinin başkasına verilen nimetin elinden gitmesini istemeksizin bir benzerinin de kendisine nasip olmasını istemesi ve bu gaye ile faydalı, yararlı ve iyi şeylerde yarışmasıdır.⁷⁰ Bu çeşit yararlı ve hayırlı yarışmalar, “*Yarışanlar yarışınlar*,”⁷¹ gibi âyetler gereğince, teşvik edilmiş ve haram olarak kabul edilmemiştir.⁷² Nitekim Hz. Muhammed (s.) de, bir hadiste bu anlamdaki haset için şunları söylemiştir:

“*Ancak iki kişiye haset edilir (imrenilir): Allah'ın verdiği Kur'an'ı gece-gündüz uygulayan ve Allah'ın verdiği malı gece-gündüz Allah yolunda harcamağa koyulan.*”⁷³

Bu hadiste de belirtildiği gibi hasedin bu çeşidi dünya nimetleriyle ilgili ise, normal bir davranıştır. Bir bakıma böyle bir davranış, dünyayı imar etme ve dünyadaki nimetleri meşru ölçülerde elde etme yarışıdır. Yok eğer bu haset din işleri ile ilgili ise, ibadet etme, ahiret yurduna hazırlanma, kısacası Allah'ın rızasını elde etme yarışıdır. Her iki durumda da kin ve düşmanlık değil, dünya ve ahiretin yararı için meşru ölçüler dahilinde çalışma ve bu istikamette yarışma vardır.

69 Gazalî, *İhya*, c. III, s. 192; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İst. trs. c. XI, s. 200.

70 Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail İbn Hacer el-Askalanî, *Fethu'l-Bari bi Şerhi Sabibi'l-Bubari*, Mısır 1987, c. I, s. 201; et-Tahir Ahmed ez-Zavî, *Tertibu'l-Kamusu'l-Mubit ala Tarihi'l-Misbabi'l-Munir ve Esasi'l-Belağa*, Mısır trs., c. IV, s. 415.

71 83 Mutaffifin/26.

72 Muhasibî, *er-Riaye*, s. 475; Gazalî, *age.*, c. III, s. 185; Saït Havva, *el-Müstablis fi Tezkiyeti'l-Enfus*, Mısır 1988, s. 178.

73 Buharî, İlim, 15; Zekât, 5; Ahkam, 3; Temenni, 5; İ'tisam, 13; Tevhîd, 45; İbn Mace, Zühd, 24; İbn Hanbel, c. II, ss. 9, 36.

Ancak bu hadiste gündemde tutulan ilim ve mal konusunda imrenme açısından meşru bir rekabet söz konusu olduğu gibi, bu alanlarda olumsuz haset duygusunu besleyenler de vardır.⁷⁴

Diğer bir açıdan bu hadis değerlendirildiğinde, onda ilim ve mal üzerinde durulduğu görülmektedir. İbadetler de iki noktada değerlendirilerek beden ve mal ile yapılır, diyebiliriz. Bu hadiste önemli olan iki şeye işaret edilmektedir. Kanaatimizce hadiste belirtilen iki şeyin haricinde de, insan hayatında işlenebilen her çeşit meşru mücadele, bu şekilde olumlu olarak değerlendirilebilir. Buna engel teşkil edecek herhangi bir dini hüküm bulunmamaktadır.

Bu açıdan bakıldığında zaman, hasedin toplumdaki sosyolojik boyutu akla gelir. Aslında olumsuz anlamdaki haset, yukarıda da anlatmaya çalıştığımız gibi, insanlar arasında meydana gelebilen çok çeşitli kötülöklere sebebiyet verir. Burada son maddede belirtildiği gibi bu duygu meşru bir istikamete kanalize edilerek maddi veya manevi hizmetlerde kullanılırsa, sosyal hayatta meşru rekabetlerin oluşmasına zemin hazırlar ve yararlı olur.

Merhum Ali Fuat Başgil de, çalışma hayatının ve umumiyetle muvaffak olmanın kanunlarını sıralarken, imrenmeyi överek tavsiye etmiş ve hasedi kötöleyerek ondan uzak durmayı istemiştir: "Kimseye karşı kin tutma ve kimsenin muvaffakiyet ve saadetini kıskanma, fakat imren, sende öyle bir muvaffakiyet ve sadete erişmeye çalış. İmrenmek terakkinin şartıdır. Kin ve kıskançlık ise, iç ferahlığının, sağlık ve saadetin iki azgın düşmanıdır."⁷⁵

Kurtubi (ö. 671/1272), hasedi iki⁷⁶ Maverdî (ö.450/1058) ise üç⁷⁷ derece hâlinde incelemişlerse de, bu derecelendirmeler arasında ciddi farklar bulunmadığı görülmektedir.

Hasetle ilgili olarak, yukarıdan beri anlatmağa çalıştığımız derecelendirmede yer almayan farklı bir maddeyi ilave etmek istiyoruz. O da herhangi bir kişinin, hak etmediği hâlde elde etmiş olduğu maddi veya manevi imkan, güç ve egemenliği kullanarak insanları mağdur etmesi, onların çeşitli maddi veya manevi tabii haklarını engellemesi ve elinde tuttuğu imkanları, daha ehil olan gerçek sahiplerine geçmesini istememesi ve onlara vermemekte direnmesidir.

Şunu da unutmamak gerekir ki, haksız olarak bir nimet veya mevkii ele geçirmiş bulunan kimsenin elinden o nimeti geri almaya çalışmak, haset değil, adaleti yaşatmaktır. Aksi taktirde toplumda zulüm ve haksızlık yayılır gider; emanet ehil olmayan kişilerin eline verilir; sosyal denge bozulur; güven ve emniyet kal-

74 Ahmed el-Farukî es-Serhendî el-İmam er-Rabbanî, *el-Mektubat*, İstanbul trs., c. II, s. 43.

75 Ali Fuat Başgil, *Gençlerle Başbaşa*, İstanbul 2000, s. 65.

76 Muhammed b. Ahmed el-Kurtubi, *el-Camîu li Abkâmî'l-Kur'ân*, Beyrut 1988, c. II, s. 49; Ateş, *Kur'ân-ı Kerim Tefsiri*, c. I, s. 195.

77 Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb el-Maverdî, *Edebu'd-Dünya ve'd-Din*, Mısır 1973, s. 261 vd.

maz. Bu gibi durumlarda, haksız olarak ele geçirilmiş bulunan mal, yetki ve mevkii geri alıp sahibine ve ehline vermek, zulüm, haksızlık ve barbarlığı önleme çabasıdır. Merhum Elmalılı M. Hamdi Yazır (ö. 1361/1942), bu konuda şu açıklamada bulunmuştur: "Binaenaleyh bir gasıbın gasbettiği nimetin zevalini temenni etmek, haset demek olmadığı gibi, onun yed-i mübtilesinin izalesiyle hakkı sahibine teslim etmeğe çalışmak da şer değil, gayret edilmesi lazım gelen bir hayır, bir vazife-i hamiyet demektir. Lakin bir müstahikkin nail olmuş bulunduğu bir nimetten kalben müteazzi olup da onu çekememek, zevalini temenni etmek, haset ve zulümdür."⁷⁸ Merhum Elmalılı'nın burada belirttiği gibi haset, aynı zamanda zulüm hatta zulmün kaynağı ve menşeyidir.

Hasedin Zararları

Bütün bu bilgilerden, hasedin şer ve kötülük olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Onun zararları, insanın dünya ve ahireti açısından çok yönlüdür.⁷⁹ Şimdi de hasedin zararları hakkındaki bilgilere yer vermek istiyoruz. Hasetten kaynaklanan zararlarını maddeler hâlinde şöyle sıralamamız mümkündür:

1. Haset, herhangi bir insanın içinde bulunduğu sürece, insanı psikolojik yönden rahatsız eder; onun beynini kemirir ve onda bazı psikolojik hastalıkların oluşmasına yol açar.

Hasedin, alimler tarafından hasta kalplerin özelliklerinden sayılması,⁸⁰ isabetli bir tespittir.

2. Haset nedeniyle ruhsal rahatsızlıklara maruz kalan insan, neticede bedensel rahatsızlıklarla da karşılaşır. Çünkü ruhsal rahatsızlıklar, bedensel rahatsızlıklara zemin hazırlar. Tasavvuf ehlinin dediği gibi haset, haset edeni maddeten ve manen yer, bitirir.⁸¹

3. Haset duygusu dışarıya aksettirilmediği takdirde, haset edilene zararlı olmaz. Bu duygu, ifade etmeğe çalıştığımız gibi haset edene zararlı olur; onu tüketir, verim ve enerjisini azaltır.⁸²

4. Haset duygusu, üzüntü ve mutsuzluğun kaynağıdır. Böyle bir duygu, başkasının zararını isteme duygusu olduğu için, kötülüğü sevmeye ve dostların zarar görmesine sevinmeğe götürür.⁸³ Onun için, "Hasetçi, nimete eren birini gördü mü donakalır, felakete düşen birini gördü mü düğün bayram eder,"⁸⁴ denilmiştir.

78 Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. IX, s. 6406.

79 Geniş bilgi için bk. Maverdî, *Edebu'd-Dünya ve'd-Din*, s. 264 vd., Gazalî, *İhyau Ulumi'd-Din*, c. III, s. 187 vd.

80 İbn Kayyim el-Cevziyye, *Şeytanın Tuzakları*, trc. Ömer Temizel, Konya 1993, c. I, s. 19.

81 Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s. 295.

82 Ebu Bekir Muhammed b. Zekeriyâ b. Yahya er-Razî, *et-Tıbbu'r-Ruhânî*, Beyrut 1982, s. 51 vd.

83 Ebu Yusuf Ya'kub b. İshak el-Kindî, *el-Hile li Def'i'l-Abzan*, Beyrut 1983, s. 17 vd.

84 Kuşeyrî, *age.*, s. 295.

5. Haset duygusu, fiil hâlinde dışa yansıdığı zaman, yalnız haset eden kişiye değil, haset edilen kişiye de zararlı olur.⁸⁵ Neticede toplumda çeşitli kötülük ve düşmanlıklara yol açar. Bu vesileyle haset, toplumda güvenin sarsılmasına, kin, nefret ve düşmanlıkların gelişmesine ve büyük sosyal tahribatların oluşmasına sebep olur.

6. Haset duygusunu taşıyan insan, çevresinde bulunan kişiler tarafından sevilmez, toplumda dışlanır, itibarı sığırta düşer ve beyefendi olamaz.

7. Haset nedeni ile insanlar arasındaki birlik bozulur. Nitekim Kur'ân'da da bu duruma işaretler;

*"Onlar, kendilerine bilgi geldikten sonra, aralarındaki bağı (kıskaçlık) yüzünden ayrılığa düştüler."*⁸⁶

*"İnsanlar bir tek ümmet idi. Sonra Allah, müjdeleyici ve uyarıcı olarak peygamberleri gönderdi. İnsanlar arasında, anlaşmazlığa düştükleri hususlarda hüküm vermeleri için, onlarla beraber hak yolu gösteren kitaplar da gönderdi. Ancak kendilerine kitap verilenler, apaçık deliller geldikten sonra, aralarındaki bağı'den (kıskaçlıktan) dolayı dinde anlaşmazlığa düştüler,"*⁸⁷ diye buyrulur.

Bu âyetlerdeki bağı kelimesi, başa geçme, lider olma ve benzeri arzularla insan- da oluşan bencillik, kıskaçlık ve haset duygusu anlamındadır.⁸⁸ Kur'ân'ın başka âyetlerinde de, bağı kelimesi aynı şekilde haset anlamında kullanılmaktadır.⁸⁹

8. Haset duygusu, insanın dünya hayatına zararlı olduğu gibi, ahiretine de zararlı olmaktadır. Haset eden insan, her şeyden önce Allah'ın gazabına nail olur. Onun taşıdığı bu kötü duygu, onun ibadet ve iyiliklerini yok eder. Nitekim Hz. Muhammed (s.) bir hadiste bu hususta şöyle buyurmuştur: *"Ateş odunu nasıl yerse, haset de iyilikleri öyle yer."*⁹⁰ Bir bakıma bu hadis, haset duygusunu taşıyan insanın psikolojisini ifade etmektedir. Çünkü haset eden, haset ettiği kişiyi çekemez. Bu durum onu, ister istemez muhatabının aleyhinde konuşmaya sevk eder. Kişinin bu şekilde başkasının aleyhinde konuşması, onun sevaplarının başkasına geçmesine sebep olur. Bunun neticesinde hasetçinin sevapları yok olup tükenir.⁹¹

9. Haset eden kişi, bu olumsuz davranışı ile bir nevi Allah'ın hükmüne karşı gelme durumuna düşmektedir. Şairlerden biri, bu durumu şiirinde şöyle dile getirmiştir:

ايا حامدا لى على نعمتى ائدرى على من ائات الاءب
ائات على الله فى حكمه لا نك لم ترض على ما وهب

85 Ateş, *Çağdaş Tefsir*, c. XI, s. 200.

86 42 Şura/14.

87 2 Bakara/213.

88 Muhammed Fahrüddin er-Razî, *Mefatibu'l-Gayb*, Beyrut 1990, c. VI, s. 17.

89 2 Bakara/90; 3 Âlu İmran/19; 45 Casiye/17.

90 İbn Mace, Zühd, 22; Ebu Davud, Edeb, 44.

91 Hayati Aydın, *Kur'ân'da İnsan Psikolojisi*, İstanbul 1999, s. 274.

"Ey bana verilen nimetlere haset eden kimse!
Kime karşı edepsizlik ettiğinin farkında mısın?
Sen bu hâlinle Allah'ın hükmüne karşı geldin.
Çünkü onun bana lütfeğine razı olmadın."⁹²

Bu şiirde de dile getirildiği gibi haset, insanı Allah'ın emrine karşı gelebilecek kadar sersemleştirmekte ve onu edep dışı bir ortama itmektedir.

Tasavvuf ehlerinden Şeyh Ali Rüdbarî (ö. 322/933) den hasetle ilgili soru sorulmuş ve o da, "Ben bu makamda bulunmuş değilim, o yüzden cevap veremem. Lakin hasetçi münkirdir, zira Allah'ın hükmüne razı olmamaktadır,"⁹³ diye cevap vererek, hasedin bu konudaki zararını dile getirmiştir.

Hasetten Korunma

Makalemizin başından bu yana çeşitli âyetlerle üzerinde durduğumuz hasedin olumsuz yönlerinden korunmak ve kurtulmak için, ciddi manada bir eğitime ihtiyaç vardır. Çünkü insan, sağlıklı bir eğitimle haset duygusunun zararlarını kavrayarak bu duygudan uzak durmanın ve başkası tarafından kendisi için beslenen hasetten korunmanın yollarını öğrenebilir. Buna göre insanın, aklını ve inancını kullanarak içindeki haset duygularını atmaya çalışması gerekir.

Tasavvuf ehli de, haset etmeyi gönülden çıkarmanın üzerinde durmuştur.⁹⁴ Şeyh Ebu'l-Hasan Harakanî (ö. 425/1034), "Gerçi namaz ve oruç mühimdir ama gönülden kibri, hasedi ve hırsı çıkarmak daha mühimdir"⁹⁵ diyerek, hasetten korunmanın önemine dikkat çekmiştir.

Aynı zamanda tasavvufi hayatın hasetten kurtulmada büyük etkisi olmaktadır. Çünkü tasavvufta, bir aşamadan sonra zevk denilen vecd hâli vardır. Tasavvuf ilmine göre kısaca vecd, insan zihninin her türlü dünyevi şeyden tamamen temizlenmesi, temizlenmesi, tertemiz bir hâle gelmesi anlamındadır.⁹⁶ Kişi, kalben kemale ermeye çalışırken, dünyevi çeşitli duygulardan arınmanın neticesinde bu ulvî mertebeye ulaşır.⁹⁷ Normal olarak bu gibi hâllerde, insanda haset duygusunun izi kaybolmaktadır.

Bir de Kur'ân'ın çeşitli âyetlerinde bildirildiği gibi, başkasından gelebilecek hasedin şerrinden korunmak için, her şeyden önce Allah'a sığınmak,⁹⁸ ilahi emir-

92 İzzeddin Belik, *İslâmî Hayat*, trc. İbrahim Cüçük ve diğerleri, İstanbul 1992, c. II, s. 154.

93 Attar, *Tezkire*, s. 759.

94 *Age.*, s. 100.

95 *Age.*, s. 710.

96 Erol Güngör, *İslâm Tasavvufununun Meseleleri*, İstanbul 1996, s. 121 vd.

97 Abdurrahman İbn Haldun, *Tasavvufun Mabiyeti*, hzl. Süleyman Uludağ, İst. 1988, s. 83 vd.; Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Marifetname*, sad. Durali Yılmaz ve Hüsnü Kılıç, İst. 1999, c. III, s. 1018.

98 40 Gâfir/56; 115 Felâk/1-5.

lere uyarak Allah'a itaate yönelmek,⁹⁹ hayatın her safhasında sabırla hareket ederek hasetçi kişilerle çatışmada bulunmaktan uzak durmak¹⁰⁰ gerekir. Bununla beraber, hasetten korunmak için Allah'a tevekkül etmek¹⁰¹ ve başkasından gelebilecek haset duygularını musibet kabul edip bu gibi durumlarda gösterilebilecek tepkilerde ölçülü davranarak hatalarımızdan dolayı tövbe etmek¹⁰² icap eder.

Bilindiği gibi tasavvufta, ruhu manevi hastalıklardan kurtarmanın büyük bir önemi vardır.¹⁰³ Bu yolda gösterilen mücadeleye, büyük cihad dememiz mümkündür.¹⁰⁴ Bu mücadelede dikkat edilmesi gereken önemli bir husus da, nefsimizi haset hastalığından korumak ve başkasının bize karşı beslediği haset duygusunun tesirinde kalmamaktır. Nitekim rivayet edildiğine göre Hz. Ali (ö. 40/661), Hz Muhammed (s.)'in huzuruna vararak, insanların kendisine çok haset ettiklerinden şikayetçi olmuştur. Hz. Muhammed (s.), kendisinin cennete ilk girecek dört kişiden biri olduğunu haber vererek¹⁰⁵ onu bir nevi teselli etmiş ve kendisine haset edenlerin üzerinde durmayı gerekli görmemiştir.

Rivayet edildiğine göre Hz. Muhammed (s.), *"şu üç hususta bir Müslüman'ın kalbi hasetle bulunmaz: Allah için iblas ile amel yapmak, devlet adamlarına samimi surette tavsiye ve nasihatle bulunmak ve her hâlikarda İslâm cemaati ile olmak."*¹⁰⁶ diyerek, hasetten korunma hususunda bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Tasavvuf açısından da, "Sana haset edenin dostluğunu kazanmak için emek vermekten sakın. Çünkü o, senin ihsanını kabul etmez"¹⁰⁷ denilmiştir. Ancak, hasedinden çekindiğimiz kişilerin dostluğunu kazanmaya çalışmamızla beraber, hasetlerinden korunmak için onlara iyi davranmalıyız. Böyle bir davranış, hastalığa karşı acı ilacı içmeye benzer.¹⁰⁸

Buna göre, önce kendi duygu ve davranışlarımızı kontrol altına alarak içimizdeki haset duygusunun kabarak başkasına zararlı hâle gelmesini önlemeye çalışmamız gerekir. Ondan sora başkasından gelebilecek hasedin zararlarından korunmak için Allah'a sığınmamız icap eder. Bununla beraber, haset duygularının mağlubu olduğuna inandığımız kişilerden uzak durarak, kendimizi muhafaza etme yoluna gitmeliyiz.

99 3 Âlu İmran/120.

100 22 Hac/60.

101 65 Talak/3.

102 3 Âlu İmran/165.

103 Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 72; Dilâver Gürer, *Abdülkadir Geylanî*, İst. 1999, s. 187.

104 Pierre Lory, *Abdürrezzak Kaşani'ye Göre Kur'an'ın Tasavvufî Tefsiri*, trc. Sadık Kılıç, İstanbul 2001, s. 73.

105 Niyazi-i Mısri, *İrfan Sofraları*, trc. Süleyman Ateş, Ankara 1971, s. 158.

106 İbn Mace, *Mukaddime*, 18; Darımi, *Mukaddime*, 24; İbn Hanbel, c. III, s. 325.

107 Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, s. 395.

108 Mustafa Çağrıncı, "Haset", *İslâm'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşamın Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, c. II, s. 181.

Sonuç

Arapça kökenli bir kelime olan haset, kıskanma ve çekememe gibi anlamlara gelmektedir. Kavram olarak ise, kişinin başkasındaki nimetin yok olmasını veya kendisine geçmesini istemesi demektir.

Psikolojik ve sosyolojik açıdan son derece zararlı olan haset olayı, insan benliğinde var olan kin, düşmanlık, kıskançlık ve çekememezlik gibi olumsuz duygulardan kaynaklanmaktadır.

Haset, kısaca müspet ve menfi diye iki kategoride değerlendirilebilir. Menfi olanı zararlı, kötü ve haram olarak kabul edilir. Müspetine ise, gıpta ve imrenme demek mümkündür. Hasedin bu şekilde müspet olanı, sosyal hayatta rekabet ruhunu uyandırarak, hem dünya hem ahiret işlerinde olumlu yönden ilerleme rol oynayabilir.

Kur'ân'da haset kelimesi, daha çok inancı bozuk kişilerin inanan insanlara karşı taşıdıkları menfi bir duyguya işaret etmekte olduğu üzerinde durulmaktadır. Aynı zamanda Kur'ân'da, hasedin ruhsal ve bedensel bir hastalık olduğu, dışa aksettiği zaman inanç, akıl ve mantık sınırlarını aşarak, sosyal bir afet hâline gelebileceğine dair mesajlar da verilmektedir.

Haset etme olayı, insan ruhunda var olan tabii bir duygu olup insanlığın yaratılışı ile beraber kendini göstermiştir. Kur'ân'dan öğrendiğimize göre, ilk olarak şeytan haset duygusuna kapılarak, insanoğluna karşı olumsuz bir tavır içerisine girmiştir. Ondan sonra, Adem ve Yakup gibi peygamberlerin çocukları bile, haset etmenin neticesinde kendi kardeşlerine zararlı olmuşlardır.

İnsanoğlunun hasetten büsbütün arınması ise, ancak ilahi aşk ile mümkün olabilmektedir.

Kişi, başkasında var olan nimetlere haset etmemeli, benliğinde bu istikamete uyanan duyguları, inanç ve mantık ölçüleri dahilinde kontrol altına almalı, başkasının kendisine haset etmesine karşı sabır ve tevekkülle davranıp Allah'a sığınmalıdır. Toplumda hasedin zararlarının asgariye indirilebilmesi için ise, eğitim ve öğretime ağırlık verilmelidir.

Abstract

[Nurettin Turgay, "Envy in Islam", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara 2004, Yıl 5, S. 12, pp. 73-96]

The Arabic word *hasad* means malice and jealousy. One can explain it as a psychological problem. *Hasad* signified jealousy in Pre-Islamic ages. Yet it took a different meaning in the Muslim tradition. The word *hasad* is cited five times in the Qur'an. There are many examples about envy in the Qur'an.

BİBLİYOGRAFYA

ABDULBAKİ, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut trs.

- ABDULFETTAH, el-Kadi, *Esbabu'n-Nuzul*, Kahire tsz.
- ASKALANİ, Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail İbn Hacer, *Fetbu'l-Bari bi Şerbi Sabi-bi'l-Buhari*, Mısır 1987.
- ATEŞ, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İst. tsz.
- _____, *Kur'an Ansiklopedisi*, İst. tsz.
- _____, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, İst. 1999.
- ATTAR, Feridüddin, *Tezkiretü'l-Evliya*, trc. Süleyman Uludağ, İst. 1991.
- AYDIN, Hayati, *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*, İst. 1999.
- BARDAKÇI, Mehmet Necmettin, *Tasavvuf*, Isparta 2000.
- BAŞGİL, Ali Fuat, *Gençlerle Başbaşa*, İst. 2000.
- BAYRAKLI, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, İst. 2001.
- BELİK, İzzeddin, *İslâmi Hayat*, trc. İbrahim Cücük ve diğerleri, İst. 1992.
- BEYDAVİ, Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil*, Mısır 1955.
- BUHARİ, Muhammed b. İsmail b. İbrahim, *Sabihu'l-Buhari*, Beyrut tsz.
- CEVHERİ, İsmail b. Hammad, *es-Sıhab Tacu'l-Luğa ve Sıhabu'l-Arabıyye*, Beyrut 1984.
- CEVZİYYE, İbn Kayyim, *Şeytanın Tuzakları*, trc. Ömer Temizel, Konya 1993.
- CÜRCANİ, Ali b. Muhammed eş-Şerif, *Kitabu't-Ta'rifat*, Beyrut 1990.
- ÇAĞRICI, Mustafa, *Gazaliye Göre İslâm Ahlakı*, İst. 1982.
- _____, "Haset", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, İst. 1997.
- _____, "Haset", *İslâm'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İst. 1997.
- ÇELİK, Muhammed, *Kur'an Kur'an'ı Tanımlıyor*, İst. 1998.
- DARİMİ, Abdullah b. Abdirrahman, *Sünen*, Kahire 1987.
- DERVEZE, M. İzzet, *et-Tefsiru'l-Hadis*, trc. Ahmet Çelen ve diğerleri, İst. 1998.
- EBU DAVUD, Süleyman b. Eş'as, *Sünen-i Ebi Davud*, tsz.
- ERAYDIN, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İst. 1997.
- ERZURUMLU, İbrahim Hakkı, *Marifetname*, sad. Duralı Yılmaz ve Hüsnü Kılıç, İst. 1999.
- ESED, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, İst. 1999.
- FERRA, Ebu Zekeriya Yahya b. Ziyad, *Maani'l-Kur'an*, thk. Ahmed Yusuf Necati ve Muhammed Ali en-Neccar, Mısır tsz.
- FİRUZABADİ, Muhammed b. Ya'kub, *el-Kamusu'l-Muhit*, Mısır 1952.
- FOULQUİTE, Paul, *Pedagoji Sözlüğü*, trc. Cenap Karakaya, İst. 1994.
- GAZALİ, Muhammed b. Muhammed, *İhya-u Ulumi'd-Din*, Beyrut tsz.
- GEYLANİ, Abdülkadir, *Fütübü'l Gayb*, trc. Abdülkadir Akççek, İst. 1971.
- GÜNGÖR, Erol, *İslâm Tasavvufunun Meseleleri*, İst. 1996.
- GÜRER, Dilaver, *Abdülkadir Geylani*, İst. 1999.
- HATEMİ, Hüseyin, *İslâm'da İnsan Hakkı ve Adalet Kavramı, Doğuda ve Batıda İnsan Hakları*, Ankara 1996.
- HAVVA, Said, *el-Müstahlis fi Tezkiyeti'l-Enfus*, Mısır 1988.
- HAZİN, Alauddin Ali b. Muhammed b. İbrahim, *Lubabu't-Te'vil fi Maani't-Tenzil*, Beyrut 1899.
- HEYTEMİ, Ebu'l-Abbas Ahmet b. Muhammed b. Ali b. Hacer, *ez-Zevacir an İktirafı'l-Kebair*, Mısır 1970.
- İBN HALDUN, Abdurrahman, *Tasavvufun Mahiyeti*, hzl. S. Uludağ, İst. 1998.
- İBN HANBEL, Ahmed b. Muhammed, *el-Müsned*, Beyrut 1969.
- İBN MACE, Muhammed b. Yezid el-Kazvini, *Sünen-i İbn Mace*, trs.
- İBN MANZUR, Cemaluddin Muhammed b. Mukerrem, *Lisanu'l-Arab*, "Hasede", Beyrut 1994.

- İBN SA'D, Muhammed ez-Zühri, *et-Tabakatü'l-Kübra*, Beyrut 1957.
- İMAM RABBANİ, Ahmed el-Faruki es-Serhendi, *el-Mektubat*, İst. trs.
- İŞFAHANİ, el-Huseyn b. Muhammed er-Rağıb, *el-Müfredat*, "Hasede", İst. 1986.
- İZ, Mahir, *Tasavvuf*, İst. tsz.
- KARA, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, İst. 1999.
- KİNDİ, Ebu Yusuf Ya'kub b. İshak, *el-Hile li Defi'l-Ahzan*, Beyrut 1983.
- KİTABI MUKADDES, *Eski Abit*, İst. 1969
- KURTUBİ, Muhammed b. Ahmed, *el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an*, Beyrut 1988.
- KUŞEYRİ, Abdülkerim, *Kuşeyri Risalesi*, hzl. S. Uludağ, İst. 1981.
- KUTUP, Seyit, *fi Zilali'l-Kur'an*, Beyrut 1971.
- KÜBRA, Necmüddin, *Tasavvufi Hayat*, hazırlayan: Mustafa Kara, İst. 1980.
- LORY, Pierre, *Abdürrezzak Kaşani'ye Göre Kur'an'ın Tasavvufi Tefsiri*, trc. Sadık Kılıç, İst. 2001.
- MAVERDİ, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, *Edebu'd-Dünya ve'd-Din*, Mısır 1973.
- MİSRİ, Niyazi, *İrfan Sofraları*, trc. Süleyman Ateş, Ankara 1971.
- MUHASİBİ, Ebu Abdillah el-Haris b. Esed, *er-Riaye li Hukukillab*, thk. Abdulkadir Ahmet Ata, Beyrut tsz
- MÜSLİM, Ebu Huseyn b. Haccac el-Kuşeyri, *Sabibu Muslim*, Beyrut 1954.
- NESAI, Ebu Abdirrahman Ahmet b. Şuayb, *Sunen*, Halep 1986.
- NESEFİ, Ebu'l-Berekat Abdullah b. Ahmet b. Mahmut, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-te'vil*, (Hazin tefsirinin kenarında), Beyrut 1899.
- NEKARİ, Ahmed, *Mevsua Mustalabati Camii'l-Ulum*, Beyrut 1997.
- ÖZALP, Ahmet, "Haset" *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, İst. 1990.
- RAZİ, Ebu Bekir Muhammed b. Zekeriya b. Yahya, *et-Tıbbu'r-Rubani*, Beyrut 1982.
- RAZİ, Muhammed Fahrudin, *Mefatihu'l-Gayb*, Beyrut 1990.
- RIZA, Muhammed Reşit Rıza, *Tefsiru'l-Menar*, Mısır 1923.
- SABUNİ, Muhammed Ali, *Safvetu't-Tefasir*, İst. 1987.
- SELÇUK, Sami, *Demokrasiye Doğru*, Ankara 1999.
- SERHANDİ, Hacı Muhammed Hasan Sahib Müceddidi, *Tariku'n Necat*, trc. A. Faruk Meyan, İst. 1977.
- ŞA'Bİ, Muhammed Afif, *Divanu's-Şafii*, Beyrut 1974.
- TABBA', Ömer Faruk, *Divanu Hassan b. Sabit el-Ensari*, Beyrut trs.
- TEVNECİ, Muhammed, *Divanu Ebi Talip*, Beyrut 1994.
- TİRMİZİ, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *Sunen*, İst. 1992.
- YAKUBİ, Ahmet b. Vadıh, *Tarih*, Beyrut 1960.
- YAZIR, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İst. 1971.
- YILDIRIM, Celal, *Tefsirli Kur'an-ı Kerim Meali*, İzmir 1984.
- YILMAZ, Kamil, *İslâm Tasavvufu*, İst. 1996.
- ZAMAŞŞERİ, Mahmut b. Ömer b. Muhammed b. Ahmed Carullah, *Tefsiru'l-Keşşaf*, Mısır 1977.
- ZAVİ, et-Tahir Ahmed, *Tertibu'l-Kamusu'l-Mubüt ala Tarihi'l-Misbabi'l-Munir ve Esasi'l-Belağa*, Mısır trs.
- ZECCAC, Ebu İshak İbrahim b. Es-Seri, *Maani'l-Kur'an ve İrabubu*, thk. Abdulcelil Abduhu Çelebi, Beyrut 1988.
- ZERZUR, Naim, *Divanu'l-İmam Ali*, Beyrut 1995.
- ZEVZENİ, Ebu Abdillah el-Hüseyn b. Ahmed b. el-Hüseyn, *Şerhu'l-Muallakati's-Seb'*, Beyrut tsz.